

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ТЕРНОПІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВОЛОДИМИРА ГНАТЮКА**

Крива Марія Володимирівна

УДК 373.5.036-502:001.891

**ФОРМУВАННЯ ТВОРЧОЇ ОСОБИСТОСТІ УЧНЯ
В ПРОЦЕСІ ДОСЛІДНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ
(НА МАТЕРІАЛІ ПРИРОДНИЧИХ ДИСЦИПЛІН)**

13.00.09 – теорія навчання

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Тернопіль – 2014

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана у Львівському національному університеті імені Івана Франка, Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник:

кандидат педагогічних наук, доцент

Швед Марія Степанівна,

Український католицький університет,

професор кафедри загальної та соціальної педагогіки.

Офіційні опоненти:

доктор педагогічних наук, професор

Пальчевський Степан Сергійович,

Рівненський державний гуманітарний університет,

професор кафедри загальної і соціальної педагогіки та управління освітою;

кандидат педагогічних наук, доцент

Прокопів Любов Миколаївна,

ДВНЗ «Прикарпатський національний університет

імені Василя Стефаника», доцент кафедри педагогіки

імені Богдана Ступарика.

Захист відбудеться 19 вересня 2014 р. о 13.00 год. на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 58.053.01 у Тернопільському національному педагогічному університеті імені Володимира Гнатюка (зала засідань, вул. М. Кривоноса, 2, м. Тернопіль, 46027).

З дисертацією можна ознайомитись у науковій бібліотеці Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка (вул. М. Кривоноса, 2, м. Тернопіль, 46027).

Автореферат розісланий «19» серпня 2014 року.

Учений секретар

спеціалізованої вченої ради

О. І. Янкович

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. В умовах сталого розвитку суспільства, виходу науки на нові рівні пізнання природи особливого значення набуває ініціативність молоді, її прагнення виявляти новизну, активно досліджувати складність мінливого світу, а також створювати нові оригінальні стратегії діяльності, тобто діяти нестандартно. Тому формування творчої особистості, здатної до безперервного розвитку і самоосвіти, є одним із пріоритетних завдань сучасної школи.

Психолого-педагогічні аспекти формування творчої особистості школяра висвітлені у дослідженнях В. Алфімова, В. Андрєєва, Г. Балла, І. Беха, Д. Богоявленської, І. Зязюна, О. Киричука, Л. Левченко, О. Лука, О. Матюшкіна, В. Паламарчук, С. Пальчевського, Л. Прокопів, Р. Грановської, С. Сисоєвої, А. Сологуба, В. Сухомлинського, О. Янкович тощо. Вивчення їх напрацювань показало, що значний потенціал для розвитку творчих здібностей учнів закладений у дослідницькій діяльності.

Проблему формування творчої особистості учня в процесі дослідницької діяльності досліджували В. Кисільова (система роботи педагогічного колективу з формування творчої особистості ліцеїста у науково-дослідницькій діяльності), О. Павленко (формування творчої особистості гімназиста у пошуково-дослідницькій діяльності), Н. Недодатко (дидактична система навчально-дослідних завдань і технологія її впровадження у навчальний процес), Г. Ягенська (методична система формування дослідницьких умінь учнів основної школи у процесі вивчення біології), О. Марченко (комплекс навчально-методичного забезпечення формування культури мислення старшокласників засобами дослідницької діяльності). Найчастіше дослідницька діяльність розглядається науковцями у контексті навчання обдарованих учнів, а не як складова процесу навчання.

Вивчення предметів природничого циклу має великий потенціал для організації дослідницької діяльності школярів і вимагає вироблення наукових підходів до забезпечення розвитку творчої особистості. Згідно з Державним стандартом базової і повної середньої освіти предмети природничого циклу сприяють формуванню в учнів уявлення про живу і неживу природу, створюють цілісну природничу картину світу, мають тісні міжпредметні зв'язки, які є відображенням зв'язків у природі. Особливістю навчання біології, географії, природознавства, фізики, хімії є те, що методологія вивчення природничих наук дає змогу активно залучати учнів до дослідницької діяльності в процесі пізнання явищ природи й отримувати об'єктивно та суб'єктивно нові знання.

Однак, незважаючи на досягнення в галузі природничої освіти, зміни її цілей і змісту, дослідницьку технологію використовують лише 20 % опитаних учителів. Основними причинами недостатнього розвитку творчої особистості учня вони вважають низький рівень навчально-матеріального забезпечення та компетентності вчителів. Спостерігається пасивність учнів під час

засвоєння навчального матеріалу, зниження їхньої пізнавальної активності та самостійності. Існуюча система організації навчального процесу недостатньо сприяє реалізації творчого потенціалу школяра. Отже, проблема формування творчої особистості учня в процесі дослідницької діяльності під час вивчення предметів природничого циклу недостатньо реалізована на таких рівнях конструювання змісту освіти, як рівень педагогічної діяльності та особистісного надбання.

На основі аналізу психолого-педагогічної літератури та шкільної практики виявлено суперечність між зростаючою потребою суспільства у формуванні творчої особистості учня та відсутністю належних умов освітнього середовища для її реалізації. Потреба її усунення визначила вибір теми дисертаційного дослідження **«Формування творчої особистості учня в процесі дослідницької діяльності (на матеріалі природничих дисциплін)»**.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконано відповідно до програми дослідження кафедри загальної та соціальної педагогіки Львівського національного університету імені Івана Франка «Теоретичні та методичні засади підготовки майбутніх педагогів для загальноосвітньої та вищої школи (державний реєстраційний номер 0105U004916)». Тема дисертаційної роботи затверджена вченою радою Львівського національного університету імені Івана Франка (протокол № 40/3 від 21.03.2006 р.) та узгоджена в Раді з координації наукових досліджень у галузі педагогіки і психології НАПН України (протокол № 6 від 27.06.2006 р.).

Об'єкт дослідження – формування творчої особистості учня в навчальному процесі загальноосвітньої школи.

Предмет дослідження – дослідницька діяльність учнів у процесі вивчення предметів природничого циклу як компонент розвитку творчої особистості.

Мета дослідження полягає в розробці та обґрунтуванні моделі формування творчої особистості учня в процесі дослідницької діяльності (на матеріалі природничих дисциплін).

Відповідно до мети сформульовані такі **завдання**:

1. На основі аналізу та узагальнення літературних джерел з'ясувати суть основних дефініцій дослідження та окреслити напрями вдосконалення процесу формування творчої особистості школяра в процесі дослідницької діяльності.
2. Виявити дидактичні умови формування творчої особистості в процесі організації дослідницької діяльності учнів.
3. Конкретизувати критерії та показники сформованості творчої особистості учня.
4. Розробити та експериментально перевірити ефективність моделі формування творчої особистості учня в процесі дослідницької діяльності (на матеріалі природничих дисциплін).

Теоретико-методологічну основу дисертаційної роботи становлять: загальнодержавні нормативні документи, які відображають основні ідеї здійснення навчального процесу у загальноосвітній школі (Закон України «Про освіту», Національна доктрина розвитку освіти, Державний стандарт базової і повної середньої освіти); загальнонаукові принципи особистісного, діяльнісного, системного, синергетичного та креативного підходів; теорії особистості (А. Бандура, Дж. Келлі, А. Маслоу, З. Фрейд, К. Роджерс); психолого-педагогічні дослідження з питань формування творчої особистості (В. Андреев, Д. Богоявленська, В. Гаврилук, Г. Костюк, П. Кравчук, О. Матюшкін, В. Моляко, С. Сисоєва); теорії творчості та творчого мислення (Е. Боно, А. Брушлінський, Дж. Гілфорд, В. Дружинін, Е. Ненцка, С. Рубінштейн, Р. Стернберг, Е. Торренс, К. Урбан); концепції організації дослідницької діяльності учнів (В. Алфімов, Н. Алексеєв, М. Кларін, В. Мухіна, Н. Недодатко, О. Обухов, О. Павленко, А. Сологуб, А. Хуторський).

Для розв'язання поставлених завдань використано комплекс **методів дослідження**: *теоретичні*: аналіз психолого-педагогічних досліджень – для виявлення стану проблеми формування творчої особистості учнів в процесі дослідницької діяльності; порівняльний аналіз, синтез, моделювання з метою уточнення особливостей формування творчої особистості учня в процесі дослідницької діяльності та розроблення моделі її формування; *емпіричні*: анкетування, бесіди, спостереження для виявлення стану сформованості творчої особистості учня; *педагогічний експеримент* (констатувальний, формувальний) для виявлення сучасного стану проблеми та ефективності моделі формування творчої особистості учня в процесі дослідницької діяльності під час вивчення природничих дисциплін; *методи математичної статистики* для кількісного та якісного аналізу результатів дослідження.

Експериментальна база дослідження. Експериментальне дослідження здійснено на базі Зимноводівської СЗШ I-III ст. № 2 Пустомитівської райдержадміністрації Львівської області, Львівської середньої спеціалізованої загальноосвітньої школи № 5 I-III ст. імені Іванни та Іллі Кокорудзів з поглибленим вивченням англійської мови, Преславської ЗОШ I-III ст. Приморської районної ради Запорізької області, Дачненської ЗОШ № 1 Біляївської райдержадміністрації Одеської області упродовж 2007–2014 рр. У констатувальному експерименті взяли участь 165 учнів і 26 працівників системи освіти, у формуальному – 162 учні та 9 вчителів.

Наукова новизна одержаних результатів.

Вперше розроблено й обґрунтовано модель формування творчої особистості учня в процесі дослідницької діяльності (на матеріалі природничих дисциплін), специфіка якої полягає в спрямованості її змісту на вирішення сучасних екологічних та валеологічних проблем суспільства сталого розвитку. Вона передбачає взаємозв'язок мети, завдань, принципів, дидактичних умов (конструювання змісту дослідницької діяльності учнів із врахуванням сучасних екологічних та валеологічних проблем сталого розвитку суспільства; створення творчого особистісно

зорієнтованого навчального середовища; управління дослідницькою діяльністю учнів на засадах паритетної взаємодії суб'єктів навчально-виховного процесу), компонентів процесу формування творчої особистості учня (мотиваційно-цільового, пізнавально-діяльнісного, змістовно-операційного, оцінно-результативного) і відображає взаємодію пропедевтичного, дослідницько-діяльнісного, творчого етапів її впровадження та результату (рівні сформованості творчої особистості учня: мотиваційного, когнітивного, операційно-діяльнісного, емоційно-вольового, рефлексивного).

Конкретизовано критерії (мотиваційний, когнітивний, змістовно-операційний, емоційний, самооцінний) і показники сформованості творчої особистості учня щодо специфіки дослідницької діяльності.

Подальшого розвитку набули відомості про зміст, форми і методи організації дослідницької діяльності учнів у процесі вивчення предметів природничого циклу.

Практичне значення результатів дослідження. Розроблено та впроваджено в практику роботи загальноосвітніх закладів навчально-дидактичне забезпечення формування творчої особистості учня в процесі дослідницької діяльності: програма факультативу природничого спрямування «Товариство творчої самореалізації учня» (7–9 кл.), система навчально-дослідницьких завдань для вирішення сучасних екологічних і валеологічних проблем сталого розвитку суспільства, тематика досліджень (міжпредметних, надпредметних), конспекти уроків-досліджень; методичні вказівки для організації тематичних вечорів пошукового характеру, сценарій тематичного вечора пошукового характеру.

Матеріали дослідження можуть бути використані вчителями в процесі навчання предметів природничого циклу, викладачами вищих навчальних закладів під час вивчення дисциплін «Педагогіка», «Освітні технології», «Методика навчання біології», «Методика навчання хімії», авторами підручників, навчальних і методичних посібників для учнів, студентів та вчителів.

Результати дослідження **впроваджено** в навчально-виховний процес середніх загальноосвітніх шкіл Львівської області: Зимноводівської СЗШ I-III ст. № 2 Пустомитівської райдержадміністрації (довідка № 36 від 20.03.2009 р.), Львівської середньої спеціалізованої загальноосвітньої школи № 5 I-III ст. імені Іванни та Іллі Кокорудзів з поглибленим вивченням англійської мови (довідка № 50 від 23.04.2014 р.), Запорізької області: Преславської ЗОШ I-III ст. Приморської районної ради (довідка № 77 від 23.03.2009 р.), Одеської області: Дачненської ЗОШ № 1 Біляївської райдержадміністрації (довідка № 88 від 05.04.2011 р.).

Особистий внесок здобувача. У спільній публікації з М. Швед авторським є аналіз концепцій індуктивного та дедуктивного мислення, характеристики параметрів творчого мислення.

Апробація результатів дослідження здійснювалася на науково-практичних конференціях: *міжнародних* – «Формування цінностей сучасної особистості» (Дрогобич, 2007), «Сучасні питання психології творчості» (Луганськ-Київ, 2008), «Місія педагога у вищій школі в контексті сучасних освітніх викликів» (Львів, 2008), «Сучасні освітні технології у професійній підготовці майбутніх фахівців» (Львів, 2011), «Методика викладання природничих дисциплін у вищій і середній школі. ХІХ Каришинські читання» (Полтава, 2012), «Педагогічна освіта і наука в умовах класичного університету: традиції, проблеми, перспективи» (Львів, 2013); *всеукраїнських* – «Сучасні освітні технології у професійній підготовці майбутніх фахівців» (Львів, 2007), педагогічних читаннях, присвячених 90-річчю від дня народження В. Сухомлинського (Чернівці, 2008); «Управлінський ресурс розвитку обдарованості учнів засобами психолого-педагогічного проектування» (с. Стрілки Львівської області, 2009).

Результати дослідження обговорювалися та отримали схвалення на звітних наукових конференціях викладачів Львівського національного університету імені Івана Франка, засіданнях та наукових семінарах кафедри загальної та соціальної педагогіки Львівського національного університету імені Івана Франка (2007–2014).

Публікації. Основні результати дослідження відображено в 21 публікації (з них 20 – одноосібних), у тому числі: 10 – у фахових наукових виданнях України; 1 – в зарубіжному періодичному виданні; 9 – у збірниках матеріалів наукових конференцій, 1 – в іншому виданні.

Структура дисертації. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків, 10 додатків на 21 сторінці, списку використаних джерел (271 найменування, з них 13 – іноземними мовами), містить 12 рисунків і 21 таблицю. Загальний обсяг дисертації – 227 сторінок, обсяг основного тексту – 177 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У *вступі* обґрунтовано актуальність і ступінь розробленості проблеми дослідження; визначено об'єкт, предмет, мету, завдання та методи наукового пошуку; розкрито наукову новизну, практичну значущість одержаних результатів; наведено відомості про експериментальну базу, апробацію та впровадження результатів дослідження.

У *першому розділі* «Теоретичні аспекти формування творчої особистості учня під час вивчення природничих дисциплін» визначено понятійний апарат дослідження; проаналізовано наукову літературу щодо сутності процесу формування творчої особистості учня, психолого-педагогічних особливостей його здійснення в процесі дослідницької діяльності; виявлено структурні компоненти, критерії і показники сформованості творчої особистості учня.

Встановлено, що формування творчої особистості науковці розглядають через призму різних теорій. Згідно з *теорією психоаналізу* (З. Фрейд) особистісні новоутворення є результатом боротьби несвідомих потягів, які продукуються органічними потребами або комплексами

відповідної боротьби, а роль соціально-виховних впливів зводиться до формування захисних механізмів особистості. *Когнітивний підхід* (Дж. Келлі) розглядає людину як дослідника, вченого, який ефективно і творчо взаємодіє зі світом. *Соціально-когнітивна теорія* (А. Бандура) тлумачить особистісний розвиток як набуття певних звичок, умінь і навичок спілкування з оточенням. *Гуманістична теорія особистості* (К. Роджерс, А. Маслоу) виокремлює процес особистісного розвитку як знаходження людиною визначеного свідомого й високого сенсу існування, а також властивості бути і ставати особистістю.

Проведений аналіз літературних джерел засвідчив, що у педагогічній науці немає єдиного підходу до визначення поняття творчої особистості, оскільки воно багатоаспектне: творча особистість є категорією і теорією особистості, теорією діяльності і теорією творчості. Спираючись на дослідження В. Андрєєва, В. Моляко, С. Сисоевої трактуємо творчу особистість як таку, якій притаманний творчий стиль життєдіяльності, тобто характерні стійкі прояви високого рівня потреб, установок, ціннісних орієнтацій, схильностей, творчих здібностей, властивостей характеру, що забезпечують особистості високі рівні творчих результатів у всіх основних видах її діяльності; що володіє стратегіями розв'язання нових задач, реалізує ці стратегії, здатна вносити відповідні зміни у свою діяльність залежно від конкретних умов та власних можливостей.

Встановлено, що підходи до вирішення проблеми визначення структури творчої особистості виражаються двома діаметрально протилежними напрямками: монофакторною теорією, що визнає існування певних творчих здібностей, і мультифакторною, яка характеризує творчу особистість через сукупність незалежних окремих якостей. Модель творчої особистості учня, згідно з дослідженнями С. Сисоевої, повинна бути мультифакторною за своєю конструктивною побудовою і відображати як природжене, так і надбане у структурі особистості учня. Ідею щодо загальної структури творчого потенціалу учня, що включає комплекс творчих задатків, які проявляються і розвиваються в творчій діяльності, а також низку психічних новоутворень особистості протягом її вікового дозрівання, що складають основу її унікальності та життєвої стратегії, підтримують Е. Боно, В. Моляко, В. Шадріков тощо.

На основі аналізу наукових праць виявлено, що важливим компонентом творчого потенціалу особистості є творче мислення. Згідно з теорією Дж. Гілфорда та П. Торренса його в контексті комплексних міждисциплінарних досліджень необхідно вивчати за результатами діяльності (визначається кількість, якість, цінність), а також як процес (визначаються рівні, стадії, типи творчого мислення) і як специфічний вид здібностей. Формування творчого мислення ґрунтується на позитивній мотивації, цілетворенні, рефлексії, пізнавальному інтересі, організації дослідницької діяльності.

Обґрунтовано пріоритетність дослідницької діяльності для формування творчої особистості учня в процесі навчання природничих дисциплін. Поняття «дослідницька діяльність» визначено як активну, цілеспрямовану навчально-пізнавальну діяльність, яка спрямована на відкриття нового

знання для учня про об'єкт дослідження, характеризується високим ступенем самостійності і творчим ставленням до процесу дослідження.

Встановлено, що дослідницька робота учнів орієнтована на здобування суб'єктивно нових знань, тобто таких, які є новими для кожного окремого учасника дослідницької діяльності, як самостійний вид навчально-пізнавальної діяльності, що здійснюється на всіх рівнях освітньої системи. Охарактеризовано поняття, «дослідницька ініціативність», «інтелектуальна активність», «пізнавальна активність», «креативність», «допитливість» і «дослідницька поведінка», які утворюють єдине семантичне поле. Виявлено взаємозв'язок між поняттями «дослідницька діяльність» та «творча особистість».

Одним із завдань формування творчої особистості учня в процесі дослідницької діяльності є вирішення питання про способи формування внутрішньої мотивації, тобто інтеріоризації зовнішньої необхідності пошуку невідомого у внутрішню потребу. Пізнавальна мотивація, що домінує в творчій особистості учня, виражається в формі пошукової активності і знаходить своє вираження у високій вибірковості щодо нового дослідження.

З'ясовано, що в процесі дослідницької діяльності формується дослідницька компетентність учня, особливості його характеру, індивідуальність (звільнення від стереотипів). Учень набуває знань, навичок і умінь у результаті оволодіння сучасними методами пошуку, опрацювання та використання інформації, освоєння різних методів дослідницької діяльності тощо.

У дослідженні визначені структурні компоненти сформованості творчої особистості учня в процесі дослідницької діяльності (на матеріалі природничих дисциплін): мотиваційний, когнітивний, операційно-діяльнісний, емоційно-вольовий, рефлексивний. Виокремленим компонентам відповідають критерії та показники сформованості творчої особистості учня в процесі дослідницької діяльності: мотиваційний (ступінь виявлення інтересу до дослідницької діяльності, розвиток потреби учнів займатися нею, актуальність дослідницької діяльності на уроках хімії та біології); когнітивний (дослідницька компетентність); змістовно-операційний (вміння працювати з інформацією; логічні уміння: постановка експерименту, інтерпретування отриманих даних; вирішення проблемного завдання; творчий підхід до вирішення проблеми дослідження); емоційний (значення емоцій та волі в регуляції дослідницької активності учня); самооцінний (творча самореалізація учня: реальний та бажаний стан).

На основі аналізу теоретичних засад проблеми формування творчої особистості окреслено основні напрями вдосконалення відповідного процесу.

У другому розділі «Обґрунтування моделі формування творчої особистості учня в процесі організації дослідницької діяльності на матеріалі природничих дисциплін» розроблено модель формування творчої особистості учня в процесі дослідницької діяльності (на матеріалі природничих дисциплін) та обґрунтовано її компоненти.

Аналіз науково-педагогічної літератури та педагогічної практики дав змогу визначити комплекс дидактичних умов формування творчої особистості учня в процесі дослідницької діяльності (положення, що зумовлюють організацію і визначають суть дослідницької діяльності учнів під час навчання предметів природничого циклу): I – конструювання змісту дослідницької діяльності учнів із врахуванням сучасних екологічних та валеологічних проблем сталого розвитку суспільства; II – створення творчого особистісно зорієнтованого навчального середовища; III – управління дослідницькою діяльністю учнів на засадах паритетної взаємодії суб'єктів навчально-виховного процесу.

Вибір першої дидактичної умови зумовлений тим, що становлення творчої, соціально активної особистості, здатної до самореалізації, яка розуміє нові явища та процеси суспільного життя, володіє системою поглядів, норм поведінки, які забезпечують готовність до соціально відповідальної діяльності та неперервної освіти протягом усього життя, є основною ціллю освіти для сталого розвитку. Потенціал природничих дисциплін передбачає формування системи знань, умінь і навичок, які забезпечують відповідальність за стан навколишнього середовища, творчий підхід до вирішення екологічних завдань, а також розвиток здатності до самооцінки особистості у розв'язанні проблем життєдіяльності.

Основні принципи конструювання змісту дослідницької діяльності: цілеспрямованість, інтегративність, відповідність навчального матеріалу віковим та інтелектуальним можливостям учня, взаємозв'язок навчального матеріалу з життєвим досвідом учня. Його конструювання відбувалося з урахуванням сучасних проблем екологічного (захист атмосфери і гідросфери від техногенних забруднень, охорона ґрунтового і рослинного покривів, розв'язання проблем охорони довкілля, розумного природокористування, раціоналізація взаємовідносин між суспільством і природою, збереження біорізноманіття планети) та валеологічного спрямування (збереження та зміцнення здоров'я людини, профілактика ВІЛ/СНІДу, попередження онкологічних захворювань, запобігання негативного впливу шкідливих звичок на людський організм, попередження стресових ситуацій та дії людини, спрямовані на його подолання). Відбір змісту дослідницької діяльності учнів відбувався із врахуванням сучасних проблем суспільства сталого розвитку, самостійного перенесення досвіду в життєві ситуації, альтернативного бачення проблем і можливостей їхнього розв'язання. Критерії відбору навчального матеріалу: актуальність, новизна, науковість, суперечливість, цікавість, значущість для учнів.

Реалізація змісту дослідницької діяльності учнів передбачала розробку системи навчально-дослідницьких завдань, важливим чинником якої є ідея врахування взаємозв'язку локальних, регіональних і глобальних проблем суспільства сталого розвитку щодо природного середовища. Вона включала різні типи завдань за характером змісту навчального матеріалу (емпіричного, теоретичного, практичного та змішаного типів), які поділялися в залежності від домінування прийомів методу наукового пізнання: логічних, аналітичних, експериментальних, графічних,

змішаних. Передбачалися також завдання на забезпечення індивідуальної, групової та фронтальної форм вирішення навчально-дослідницьких завдань. Використовувалися навчальні тексти проблемного характеру (текст – зіткнення різних думок, текст – неможлива ситуація), інструктивні картки для проведення навчальних досліджень, конспекти уроків-досліджень, програма факультативу «Товариство творчої самореалізації учня», індивідуальні навчальні дослідження (монопредметні, міжпредметні, надпредметні). Наприклад, виконувалися дослідницькі роботи «Харчові домішки: за і проти», «Дослідження флори та фауни своєї місцевості», «Боротьба з невидимим ворогом», «Збережімо Розточчя».

Друга дидактична умова (створення творчого особистісно зорієнтованого навчального середовища) базується на сучасних педагогічних концепціях розвивального навчання, особистісно зорієнтованого навчання, положеннях креативної освіти, інвестиційної теорії творчості Р. Стернберга. Вона передбачає створення середовища, що повинно мати високий ступінь невизначеності для стимулювання пошуку власних орієнтирів і потенційну варіативність, яка забезпечує можливість їхнього знаходження, охоплювати приклади креативної поведінки і її результати. Творче особистісно зорієнтоване навчальне середовище визначаємо як сукупність умов для розвитку творчого потенціалу учнів з урахуванням їхніх індивідуальних особливостей на засадах суб'єкт-суб'єктної взаємодії педагога і учня з метою стимулювання свідомих мотивів творчої діяльності та розвитку творчого мислення. Пріоритетним аспектом такого середовища є високий рівень мотивації учнів, тобто усвідомлення учнями вищих потреб особистості, серед яких провідна – потреба у самоактуалізації і самореалізації.

Створення творчого особистісно зорієнтованого навчального середовища передбачає використання методів: конкретних ситуацій («Як би ви відреагували, якби по дорозі додому ви несподівано побачили червоний сніг?»), продумування нових ідей («мозкова атака») («Наведіть приклади незвичайного застосування пластикових пляшок»), синектики, «евристичний образ» («Із запропонованих малюнків виберіть «хімічні явища», «Придумайте задачу до малюнка»).

Означене середовище характеризується демократичним стилем взаємин, емоційним самовираженням учня, формуванням почуття радості пізнання через власний досвід, позитивним ставленням до дослідницької діяльності школяра, створенням ситуації успіху, високим рівнем невизначеності для стимулювання пошуку власних орієнтирів і потенційною варіативністю, відсутністю регламентації творчої активності, педагогічним супроводом.

Визначаючи третю дидактичну умову, виходили з того, що дослідницька діяльність учня є керованим процесом, який потребує координації суб'єктів її взаємодії. Для підвищення якості управління нею пропонуємо здійснювати його на засадах паритетної взаємодії суб'єктів навчально-виховного процесу (директора школи, заступників директора, вчителів природничої кафедри, педагога-організатора, психолога, бібліотекаря, спеціаліста вузького профілю),

орієнтованих на оптимізацію дослідницької діяльності, її перехід у більш якісний стан на основі базових принципів і функцій управління.

Паритетна взаємодія передбачає систему взаємозв'язків між її суб'єктами, зумовлених розподілом визначених посадових обов'язків у контексті залучення учня до дослідницької діяльності. Техніка творення паритетних взаємин для вияву потенційних можливостей кожного учасника освітньої взаємодії охоплює безпосередню співпрацю її суб'єктів у процесі залучення учня до дослідницької діяльності, ефективність якої залежить від соціально-психологічного клімату в освітньому середовищі, повноцінності міжособистісних взаємин, та оцінку змістового перебігу освітньої діяльності за ознаками способів соціальної регуляції поведінки (самооцінка, рефлексія, самоактуалізація, потреба в самоосвіті). Таким чином, паритетна взаємодія характеризується активністю, усвідомленістю, цілеспрямованістю її суб'єктів для створення умов самореалізації учня в дослідницькій діяльності.

Врахування виділених дидактичних умов у комплексі дало змогу розробити структурно-функціональну модель формування творчої особистості учня в процесі дослідницької діяльності (на матеріалі природничих дисциплін), яка містить взаємозв'язані мету, завдання, принципи, дидактичні умови, етапи формування творчої особистості учня, компоненти процесу формування творчої особистості учня та сформованості творчої особистості учня, результат (рис. 1).

Принципи, на яких ґрунтується авторська модель, характеризують способи формування творчої особистості в процесі дослідницької діяльності, а саме: креативності, позитивної мотивації в дослідницькій діяльності учня, активності, співпраці школяра та педагога, рефлексії, індивідуалізації. Вони безпосередньо впливають на компоненти процесу формування творчої особистості учня та реалізуються впродовж усіх етапів її формування. На *пропедевтичному* етапі (5–6 кл.) здійснюється акумуляція досвіду дослідницької діяльності учнів під час вивчення предметів «Природознавство» та «Географія». Відповідні вміння формуються методом «спроб і помилок» під час виконання досліджень, передбачених навчальними програмами. На *дослідницько-діяльнісному* етапі (7–9 кл.) відбувається спеціальне відпрацювання елементів дослідження: вміння аналізувати дані, робити висновки, висувати гіпотези, оцінювати результати, планувати свої дії; працювати в групі на уроках, брати участь у позаурочній дослідницькій діяльності. Він характеризується проведенням уроків біології, хімії, географії, фізики з елементами дослідження, визначенням тем навчального матеріалу за алгоритмом побудови дослідження, участю учнів у позаурочній дослідницькій діяльності (наприклад, у природничих конкурсах, факультативах природничого спрямування). *Творчому* етапу (10–11 кл.) притаманно проведення уроків-досліджень, на яких учні самостійно проводять власне дослідження із запропонованої проблеми в групі або індивідуально, беруть участь у позакласній дослідницькій діяльності (участь у турнірах, конкурсах, конференціях тощо).

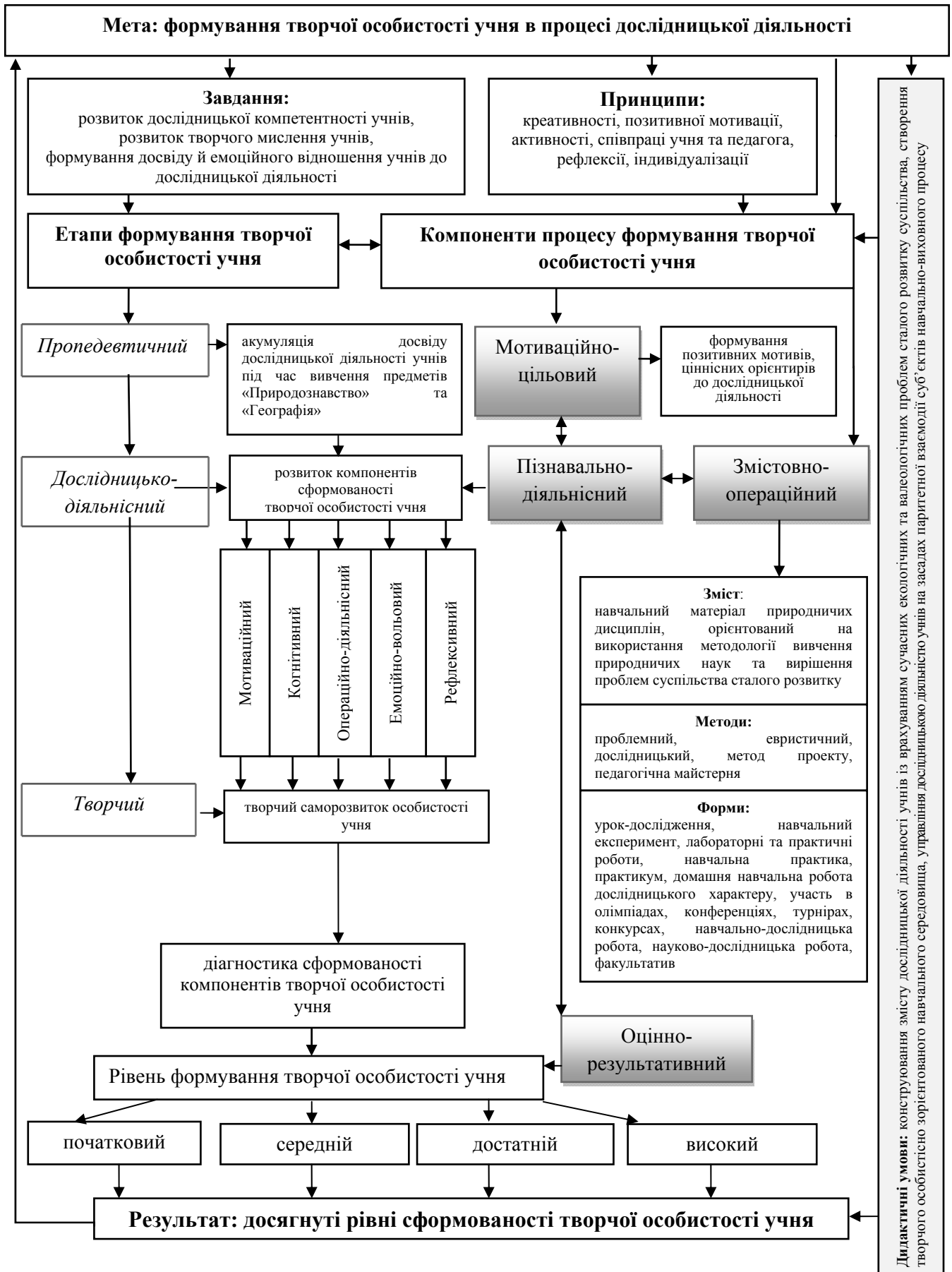

Рис. 1. Модель формування творчої особистості учня в процесі дослідницької діяльності (на матеріалі природничих дисциплін)

У *третьому розділі* «Дослідно-експериментальна перевірка ефективності моделі формування творчої особистості учня в процесі дослідницької діяльності під час вивчення природничих дисциплін» розроблено інструментарій експериментального дослідження, визначено його етапи, доведено ефективність авторської моделі, здійснено аналіз і узагальнення результатів дослідження.

З метою вивчення стану реалізації проблеми в практиці навчання проведено констатувальний експеримент. Його завданням було виявити основні недоліки в реалізації проблеми на рівні педагогічної діяльності (на основі анкетування учителів та спостережень за діяльністю суб'єктів навчального процесу) і стан реалізації проблеми на рівні особистісного надбання (рівня сформованості компонентів творчої особистості учня). Дослідження здійснювалося протягом 2007–2011 рр. у школах Львівської, Одеської і Запорізької областей.

Спостереження дали змогу виявити труднощі, з якими стикаються учні під час дослідницької діяльності: виконання завдань, які вимагають використання знань у ситуаціях, наближених до життєвих; формулювання гіпотези і висновків; планування експерименту й проведення дослідження; інтерпретація отриманих результатів, представлення їх у схемах і рисунках. Учителі пропонують шляхи удосконалення процесу формування творчої особистості учня в процесі дослідницької діяльності: створення стійких груп за напрямком дослідницької діяльності, педагогічний та психологічний супровід відповідного процесу, розроблення нових програм факультативів, підтримування інтересу до проведення досліджень, правильний підбір поставлених проблем, вдосконалення приладів і засобів досліджень. Рекомендації учителів щодо необхідності подолання виявлених труднощів учнів враховані під час моделювання процесу формування творчої особистості учня в процесі дослідницької діяльності.

Опитування учнів виявило, що 87,5 % з них вважають за необхідне займатися дослідницькою діяльністю, 65 % учнів пов'язують свої успіхи в навчальній діяльності із формуванням дослідницьких вмінь. У результаті констатувального експерименту встановлено, що 19% учнів перебуває на початковому, 39 % середньому та 40 % на достатньому рівнях сформованості творчої особистості. Позитивним є те, що мотиваційний компонент сформований на середньому рівні в 51% старшокласників та достатньому – у 35% респондентів. Це свідчить про інтерес та потребу школярів у дослідницькій діяльності. Однак на високому рівні сформованості творчої особистості знаходиться лише 2% учнів.

Перевірка ефективності розробленої моделі здійснювалась у процесі формування експерименту, який проводився протягом 2007–2012 рр. під час вивчення навчальних предметів «Хімія» та «Біологія». Згідно з програмою експерименту було створено дві групи: експериментальну (ЕГ) і контрольну (КГ). Навчалися у них відповідно 80 та 82 учні.

У контрольній групі формування творчої особистості учня здійснювалося за традиційною методикою, а в експериментальній – за обґрунтованою моделлю формування творчої особистості учня в процесі дослідницької діяльності (на матеріалі природничих дисциплін). Для її впровадження ми розробили навчально-дидактичне забезпечення (систему навчально-дослідницьких завдань з урахуванням сучасних екологічних і валеологічних проблем сталого розвитку суспільства, тематику навчальних досліджень (міжпредметних, надпредметних), конспекти уроків-досліджень, методичні вказівки для організації проведення тематичних вечорів пошукового характеру, сценарій проведення тематичного вечора пошукового характеру). Особливе місце відведено програмі факультативу «Товариство творчої самореалізації учня» (7-9 кл.) природничого спрямування, яка передбачає оволодіння знаннями, вміннями й навичками дослідницької діяльності, формування творчої особистості учня, його мотивів, інтересів, комунікативних умінь.

У результаті дослідницького навчання в експериментальній групі спостерігалася тенденція до збільшення кількості учнів відповідно високого (14,7%) та достатнього (68,8%) рівнів сформованості компонентів творчої особистості, а в контрольній групі – значно нижчі показники (3,66% та 48,78%). Кількість учнів із середнім рівнем у контрольній групі (47,56 %) переважає кількість учнів в експериментальній групі (16,5 %) (рис.1).

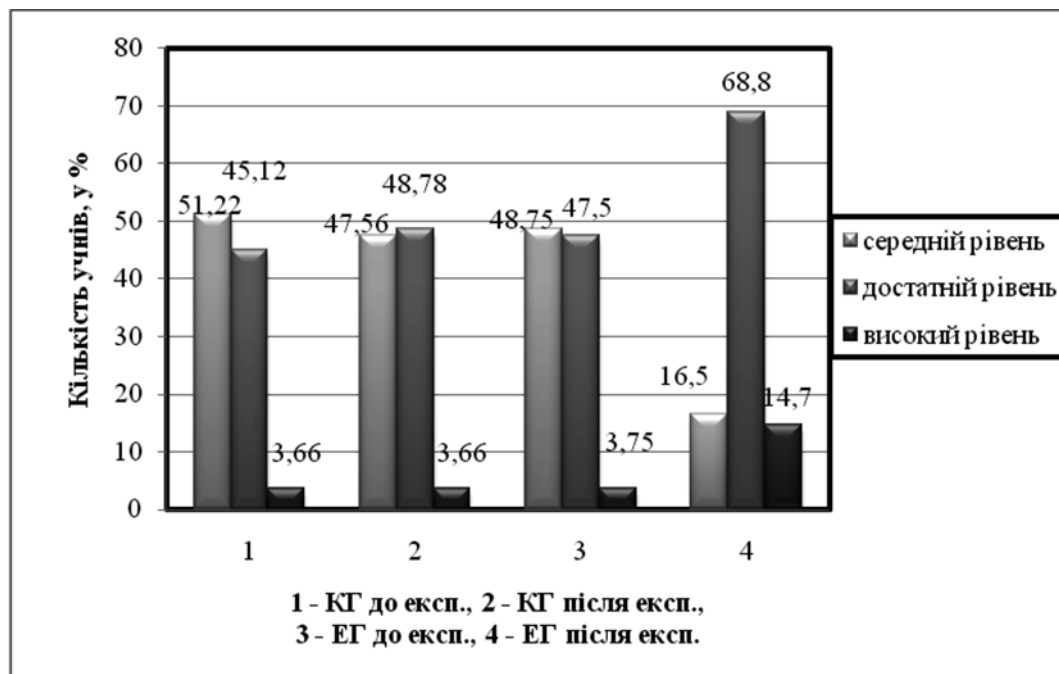

Рис. 2. Динаміка сформованості рівнів творчої особистості учнів

Аналіз результатів формувального експерименту підтверджує ефективність розробленої моделі. Перевірка достовірності одержаних результатів за ϕ^* -критерієм Фішера показала, що вони є вірогідними.

Це підтверджує ефективність розробленої моделі формування творчої особистості учня в процесі дослідницької діяльності (на матеріалі природничих дисциплін).

ВИСНОВКИ

У дисертаційному дослідженні здійснено теоретичне узагальнення і запропоновано нове вирішення проблеми формування творчої особистості учня в процесі дослідницької діяльності (на матеріалі природничих дисциплін), що дає підстави для формулювання таких висновків:

1. На основі аналізу та узагальнення психолого-педагогічних джерел з'ясовано суть ключових понять дисертаційного дослідження. Зокрема, *творча особистість* – це особистість, якій притаманний творчий стиль життєдіяльності, тобто характерні стійкі прояви високого рівня потреб, установок, ціннісних орієнтацій, схильностей, творчих здібностей, властивостей характеру, що забезпечують особистості високі рівні творчих результатів у всіх основних видах її діяльності, а також вона володіє стратегіями розв'язання нових задач, реалізує ці стратегії, здатна вносити відповідні зміни у свою діяльність залежно від конкретних умов та власних можливостей.

Дослідницьку діяльність визначено як активну, цілеспрямовану навчально-пізнавальну діяльність, яка спрямована на відкриття нового суб'єктивно чи об'єктивно знання для учня про об'єкт дослідження, характеризується високим ступенем самостійності і творчим відношенням до процесу дослідження.

Результатом формування творчої особистості учня у процесі дослідницької діяльності під час вивчення природничих дисциплін є домінування позитивної мотивації творчої діяльності, розвиток творчих рис характеру (цілеспрямованості, ініціативності, допитливості, самостійності, вимогливості, наполегливості, оригінальності, організованості), творчої уяви, фантазії, інтуїції, уваги, пам'яті, творчої самосвідомості, що виявляється у самопізнанні, самооцінці, самоорганізації, прагненні до самореалізації та самовдосконалення; постійне зростання потенціалу творчої діяльності – бажання систематично здобувати нові знання, набувати вміння, навички, творчо їх використовувати, досліджувати, експериментувати; а також формування психічних якостей творчої особистості, її темпераменту, властивостей нервової системи учнів.

Основні напрями вдосконалення процесу формування творчої особистості окреслено як розвиток пізнавального інтересу шляхом урахування сучасних проблем сучасного суспільства під час конструювання змісту завдань для наукового пошуку; створення освітнього середовища, що сприяє позитивній мотивації, цілетворенню, рефлексії; залучення до організації дослідницької діяльності школярів і суб'єктів усіх рівнів ієрархічної системи менеджменту навчального закладу.

2. Теоретично обґрунтовано сукупність дидактичних умов формування творчої особистості учня в процесі дослідницької діяльності на матеріалі природничих дисциплін, а саме: конструювання змісту дослідницької діяльності учнів із врахуванням сучасних екологічних та валеологічних проблем сталого розвитку суспільства; створення творчого особистісно

зорієнтованого навчального середовища; управління дослідницькою діяльністю учнів на засадах паритетної взаємодії суб'єктів навчально-виховного процесу. Ці дидактичні умови зумовлюють організацію і визначають суть дослідницької діяльності учнів під час навчання предметів природничого циклу.

Реалізація змісту дослідницької діяльності учнів передбачала розробку системи навчально-дослідницьких завдань, використання навчальних текстів проблемного характеру, індивідуальних навчальних досліджень («Дослідження флори та фауни своєї місцевості», «Боротьба з невидимим ворогом», «Збережімо Розточчя»).

Творче особистісно зорієнтоване навчальне середовище створювалося на основі стимулювання пошуку власних орієнтирів і потенційної варіативності, яка забезпечує можливість їхнього знаходження з використанням прикладів креативної поведінки.

Управління дослідницькою діяльністю учнів на засадах паритетної взаємодії передбачало координацію суб'єктів навчально-виховного процесу (директора школи, заступників директора, вчителів природничої кафедри, педагога-організатора, психолога, бібліотекаря, спеціаліста вузького профілю).

3. Конкретизовано критерії, показники сформованості творчої особистості учня в процесі дослідницької діяльності. До них віднесено 5 груп критеріїв із визначеними показниками їхнього прояву: *мотиваційний* (ступінь виявлення інтересу до дослідницької діяльності, розвиток потреби учнів займатися дослідницькою діяльністю, актуальність дослідницької діяльності на уроках хімії та біології); *когнітивний* (дослідницька компетентність); *змістовно-операційний* (вміння працювати з інформацією; логічні уміння: постановка експерименту, інтерпретування отриманих даних; вирішення проблемного завдання; творчий підхід до вирішення проблеми дослідження); *емоційний* (значення емоцій та волі в регуляції дослідницької активності учня); *самооцінний* (творча самореалізація учня: реальний та бажаний стан).

4. Розроблено та обґрунтовано модель формування творчої особистості учня в процесі дослідницької діяльності (на матеріалі природничих дисциплін), специфіка якої полягає в спрямованості її змісту на вирішення соціально та сучасних екологічних та валеологічних проблем суспільства сталого розвитку. Вона взаємопов'язує мету, завдання, принципи, дидактичні умови, етапи формування творчої особистості учня, компоненти процесу формування творчої особистості учня та сформованості творчої особистості учня, результат. Виділено компоненти процесу формування творчої особистості школяра в процесі дослідницької діяльності: мотиваційно-цільовий (формування позитивних мотивів, ціннісних орієнтирів дослідницької діяльності), пізнавально-діяльнісний (розвиток компонентів творчої особистості учня), змістовно-операційний (реалізація змісту навчального матеріалу із природничих дисциплін на основі дослідницького

навчання шляхом розроблення навчально-дослідницьких завдань), оцінно-результативний (діагностика рівнів сформованості компонентів творчої особистості учня).

5. У результаті проведеного експерименту з'ясовано, що кількість учнів експериментальних груп із високим рівнем творчого розвитку збільшилася на 10,95%, у контрольних групах відсутні зміни, з достатнім рівнем – на 19,97% у експериментальній групі та 3,66% у контрольній групі. Із середнім рівнем творчого потенціалу кількість учнів експериментальних класів зменшилася на 32,25%, а у контрольних – на 3,66%. Якісний аналіз результатів експерименту також підтверджує ефективність запропонованої моделі формування творчої особистості учня в процесі дослідницької діяльності.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів проблеми формування творчої особистості в процесі дослідницької діяльності (на матеріалі природничих дисциплін). Перспективним напрямом подальшого дослідження є вивчення проблеми формування творчої особистості учня в інших видах діяльності в Україні та за кордоном.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні результати дисертації

1. Довгань М. В. Дослідницька діяльність старшокласників як важлива складова соціокультурного розвитку творчої особистості / Марія Довгань // Молодь і ринок. – Дрогобич, 2007. – № 8 (31). – С. 125–128.
2. Довгань М. В. Класичні та сучасні підходи до творчого процесу / Марія Довгань // Вісник Львівського університету. – Серія педагогічна. – Львів, 2007. – Вип. 22. – С. 29–36.
3. Довгань М. В. Креативна педагогічна освіта як визначальна детермінанта творчої особистості / Марія Довгань // Вісник Львівського університету. Серія педагогічна. – Львів, 2008. – Вип. 24. – С. 38–45.
4. Довгань М. В. Педагогічна технологія формування творчої особистості у процесі дослідницької діяльності / Марія Довгань // Педагогіка і психологія професійної освіти: науково-методичний журнал / гол. ред. Н. Г. Ничкало. – Львів, 2009. – № 2. – С. 53–60.
5. Довгань М. В. Розвиток творчого мислення як важлива складова формування творчої особистості учня / Марія Швед, Марія Довгань // Вісник Львівського університету. Серія педагогічна. – 2008. – Вип. 23. – С. 31–37.
6. Довгань М. В. Творча особистість учня як психолого-педагогічна проблема / Марія Довгань // Вісник Львівського університету. Серія педагогічна. – Львів, 2009. – Вип. 25. – Ч. 2. – С. 308–314.

7. Довгань М. В. Технологія навчання як дослідження / М. В. Довгань // Актуальні проблеми психології: проблеми психології розвитку творчості : [зб. наук. праць за ред. В. О. Моляко]. – Житомир, 2008. – Т.12. – Вип. 5. – Ч. 1. – С.179–187.

8. Крива М. Організація дослідницької діяльності учнів: від управління до самоуправління (на матеріалі природничих дисциплін) / М. Крива // Науковий вісник Південноукраїнського національного університету ім. К. Д. Ушинського. – Одеса, 2012. – № 7–8. – С. 260–266.

9. Крива М. В. Реалізація урочної навчально-дослідницької діяльності учнів у процесі вивчення природничих дисциплін / Крива Марія Володимирівна // Проблеми сучасної педагогічної освіти. – Ялта, 2013. – Серія: Педагогіка і психологія. – Вип. 41. – Ч. 4. – С. 245–250.

10. Крива М. В. Формування творчої особистості учня в процесі дослідницької діяльності / М. В. Крива // Проблеми сучасної педагогічної освіти. – Ялта, 2013. – Серія: Педагогіка і психологія. – Вип. 39. – Ч. 3. – С. 188 – 193.

11. Кривая М. В. Дидактические условия формирования творческой личности ученика в процессе исследовательской деятельности / Кривая Мария Владимировна // Альманах современной науки и образования. – Тамбов, 2014. – № 1 (80). – С. 62–65.

Опубліковані праці апробаційного характеру

12. Довгань М. В. Дослідницька педагогічна технологія як фактор розвитку творчої особистості учня / Марія Довгань // Матеріали звітних наук. конфер. кафедри заг. та соц. педагогіки, 12–13 лютого 2008 р. / відпов. за вип. Дмитро Герцюк. – Львів, 2008. – Вип. 7. – С. 50–54.

13. Довгань М. В. Концепції творчого процесу / Марія Довгань // Матеріали звітних наук. конфер. кафедри заг. та соц. педагогіки, 7–8 лютого 2006 р. / відпов. за вип. Дмитро Герцюк. – Львів, 2007. – Вип. 6. – С. 68–72.

14. Довгань М. В. Творча діяльність учнів у спадщині В. Сухомлинського / Марія Довгань // Василь Сухомлинський – видатний педагог, гуманіст, мислитель ХХ століття : матеріали педагогічних читань 19–20 вересня 2008 р. – Чернівці, 2008. – С. 76–78.

15. Довгань М. В. Творча особистість учня як об'єкт комплексного дослідження / Марія Довгань // Матеріали звітних наук. конфер. кафедри заг. та соц. педагогіки, 10–11 лютого 2006 р. / відпов. за вип. Дмитро Герцюк. – Львів, 2009. – Вип. 8. – С. 65–69.

16. Крива М. В. Дослідницька педагогічна технологія у природничій освіті // Сучасні освітні технології у професійній підготовці майбутніх фахівців : матеріали міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої 20-річчю Незалежності України (25–26 жовтня 2011, м. Львів). – Львів, 2011. – С. 78–80.

17. Крива М. Комплексне дослідження проблеми творчості / Марія Крива // Вісник Львівського університету. Серія педагогічна. – Львів, 2012. – Вип. 28. – С. 59–64.

18. Крива М. Навчальне дослідження як дидактична одиниця дослідницької діяльності учня / Марія Крива // Матеріали звітних наук. конфер. кафедри загальної та соціальної педагогіки . – Львів, 2013. – Вип. 12. – С. 56–59.

19. Крива М. В. Організація дослідницької діяльності учнів (на матеріалі предметів природничих дисциплін) / М. В. Крива // Методика викладання природничих дисциплін у вищій і середній школі. XIX Каришинські читання: збірник наук. праць (17-18 травня 2012 р., м Полтава). – Полтава, 2012. – С. 290–292.

20. Крива М. Формування творчої особистості учня в процесі дослідницької діяльності (на матеріалі природничих дисциплін) / Марія Крива // Матеріали звітних наук. конфер. кафедри загальної та соціальної педагогіки. – Львів, 2012. – Вип. 11. – С. 59–62.

Опубліковані праці, які додатково відображають наукові результати

21. Крива М. Підготовка майбутніх вчителів біології до роботи з обдарованими учнями / М. Крива // Педагогічна освіта і наука в умовах класичного університету: традиції, проблеми, перспективи : [збірн. наук. праць за ред. М. Євтуха, Д. Герцюка, К. Шмидта]. – Львів, 2013. – Т.1. – С. 38–45.

АНОТАЦІЯ

Крива М. В. Формування творчої особистості учня в процесі дослідницької діяльності (на матеріалі природничих дисциплін). – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук зі спеціальності 13.00.09 – теорія навчання. – Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, Міністерство освіти і науки України. – Тернопіль, 2014.

У дослідженні наведено теоретичне узагальнення і запропоновано нове вирішення проблеми формування творчої особистості учня в процесі дослідницької діяльності під час вивчення предметів природничого циклу. Розроблено й обґрунтовано модель формування творчої особистості учня в процесі дослідницької діяльності, висвітлена специфіка її компонентів: мети, завдань, дидактичних умов, компонентів процесу формування творчої особистості учня, етапів і результату.

Проаналізовано зміст, форми та методи дослідницької діяльності учнів. Експериментально доведено, що підвищенню ефективності формування творчої особистості учня в процесі дослідницької діяльності сприяє впровадження експериментальної моделі, в якій враховано концептуальні ідеї її організації у школі на засадах творчої діяльності. Розроблено навчальну програму факультативу «Товариство творчої самореалізації учня» для учнів 7–9 класів.

Ключові слова: творча особистість, формування творчої особистості учня, дослідницька діяльність, модель, дидактичні умови.

АННОТАЦИЯ

Кривая М. В. Формирование творческой личности ученика в процессе исследовательской деятельности (на материале естественных дисциплин). – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.09 – теория обучения. – Тернопольский национальный педагогический университет имени Владимира Гнатюка, Министерство образования и науки Украины. – Тернополь, 2014.

Диссертационная работа посвящена проблеме формирования творческой личности ученика в процессе исследовательской деятельности.

В работе представлено теоретическое обобщение и новое решение вопроса формирования творческой личности ученика в процессе исследовательской деятельности, а именно на материале естественных дисциплин, что заключается в определении его дидактических условий, которые способствуют повышению эффективности процесса творческого саморазвития ученика (путем моделирования этого процесса).

На основе анализа научной философской, психолого-педагогической литературы по проблеме исследования определены теоретические основы формирования творческой личности ученика.

Обосновано сущность понятия «творческая личность ученика» как личности, для которой характерный творческий стиль жизнедеятельности, то есть характерные устойчивые проявления высокого уровня потребностей, установок, ценностных ориентаций, склонностей, творческих способностей, свойств характера, обеспечивающих личности высокие уровни творческих результатов во всех основных видах ее деятельности, которая «владеет» стратегиями развязывания новых задач, реализует эти стратегии, способна вносить соответствующие изменения в свою деятельность в зависимости от конкретных условий и собственных возможностей. Рассмотрено теоретические подходы к пониманию понятия «творческого мышления», обнаружено его особенности и значение для формирования творческой личности.

Выявлены содержание, формы и методы исследовательской деятельности учеников, теоретически обоснованы дидактические условия формирования творческой личности учеников в исследовательской деятельности (на материале естественных наук).

Разработана и обоснована модель формирования творческой личности ученика в процессе исследовательской деятельности (на материале естественных дисциплин), специфика которой состоит в направленности ее содержания на решение современных экологических и валеологических проблем общества устойчивого развития. Она предусматривает взаимосвязь цели, задач, принципов, дидактических условий (конструирование содержания исследовательской деятельности учащихся с учетом современных экологических и валеологических проблем

устойчивого развития общества, создание творческой личностно ориентированной учебной среды, управление исследовательской деятельностью учащихся на основе паритетного взаимодействия субъектов учебного процесса), компонентов процесса формирования творческой личности ученика (мотивационно-целевого, познавательного-деятельностного, содержательно-операционного, оценочно-результативного) и отражает взаимодействие пропедевтического, опытно-деятельностного, творческого этапов ее внедрения и результата (уровни сформированности личности ученика: мотивационного, когнитивного, операционно-деятельностного, эмоционально-волевого, рефлексивного).

Осуществленная экспериментально-исследовательская работа подтвердила эффективность реализации модели формирования творческой личности ученика в процессе исследовательской деятельности (на материале естественных дисциплин), которая базируется на определенных дидактических условиях.

Материалы исследования дают теоретико-педагогическое основание для дальнейшего совершенствования исследовательской деятельности учеников. Разработано учебно-дидактическое обеспечение формирования творческой личности ученика в процессе исследовательской деятельности: программу факультатива естественного направления «Общество творческой самореализации ученика» (7-9 кл.), систему учебно-исследовательских задач на разрешение современных экологических и валеологических проблем устойчивого развития общества, тематику исследований (межпредметных, надпредметных), конспекты уроков-исследований, методические указания для организации тематических вечеров поискового характера, сценарий тематического вечера поискового характера.

Ключевые слова: творческая личность, формирование творческой личности ученика, исследовательская деятельность, модель, дидактические условия.

ABSTRACT

Kryva M. V. Formation of pupil's creative personality in research activity (on the material of the natural subject). – On the rights of manuscript.

The thesis for the Degree of Candidate of Pedagogical Sciences in the speciality 13.00.09 – training theory. –Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University, Ministry of Education and Science of Ukraine. – Ternopil, 2014.

The paper provides theoretical generalization and proposes a new solution to the problem of a creative pupil's personality formation in the process of research analyses while studying the subjects of the natural science. The model of forming a creative pupil's personality was developed and substantiated in the research. The paper also describes the specifics of its components: purpose, objectives, teaching conditions, the components of the process of forming a creative individual pupil, stages and results.

It is experimentally proven that efficiency enhancement of pupil's creative personality formation during the research activities is facilitated by implementation of the experimental model, in which conceptual ideas of its organization in school on the basis of creative activities are taken into consideration. An educational programme for optional courses «Creative self-realization fellowship» for students in 7th – 9th grades has been worked out.

Keywords: creative personality, pupils' creative personality formation, research activities, model, didactic conditions.